

KRÍZOVÝ MANAŽMENT NA POZADÍ DEJÍN

Robert KLÍR^{*)}

ABSTRAKT

Úvodná krátka úvaha o vnímaní krízového manažmentu v súčasnej dobe pokračuje rozdelením dejín ľudstva na jednotlivé etapy. V nich sú popísané rozhodujúce udalosti a vývoj opatrení na zaistenie bezpečnosti. Záver každej etapy obsahuje definovanie skupín faktorov, ktoré v tej dobe zapríčiňovali krízové javy. Za základe toho vzniká celkový obraz o tom, ako sa jednotlivé druhy faktorov spôsobujúce krízové javy vyvíjali od počiatku dejín až do súčasnej doby.

Kľúčové slová: história, krízové javy, príčiny, opatrenia, ochrana, obrana

ABSTRACT

Initial part of article is consideration about perception of crisis management in the present time. It is followed by description of human history divided into specific periods. Crucial event and development of safety, security and defence measures are described. Conclusion of each historical period states definition of factors causing crises phenomena in each of it. This helps to build global view on all kinds of factors causing crisis phenomena from beginning of human history until present time.

Key words: history, crises phenomena, reasons, measures, safety / security, defence

1 ÚVOD

Krízové javy sú dennodennou realitou schované v každej činnosti, bez toho aby si to ktokoľvek uvedomoval. Z toho vyplýva, že krízovým manažmentom sa zaoberá každý jedinec pri svojej dennodennej činnosti. Príkladom je akákoľvek činnosť, kde sa v sebe spájajú jednotlivé opatrenia a postupy vedúce k čo najmenšiemu ohrozeniu. Pri krátkom zamyslení je možné povedať, že krízový manažment je súčasťou života už od samotného zrodenia, až po jeho koniec.

^{*)} Ing. Robert KLÍR, PhD., Katedra manažmentu leteckej prevádzky, Letecká fakulta Technickej univerzity v Košiciach, Rampová 7, 040 01 Košice, elektronická pošta: robert.klir@tuke.sk

2 RANNÝ ÚSVIT ĽUDSTVA

Na prvý pohľad by sa zdalo, že riadenie a zvládanie kríz je doménou mysliacich bytostí, za ktorých bol dlho považovaný len živočíšny druh Homo Sapiens. Pri pozorovaní dejov v prírode a pri presnom chápaní významu tohto slova je možné zvládanie kríz pozorovať aj pri iných živočíšnych druhoch. Základným príkladom je lovenie vo svorke, hľadanie úkrytu pred predátormi alebo ochrana mláďat. Bez ohľadu na živočíšny druh, ide o cieľavedomú činnosť zabráňujúcu vzniku nežiaduceho účinku daných udalostí.

V neskoršom období sa u ľudí začali vytvárať rôzne spoločenské štruktúry, ktoré so sebou priniesli aj ďalšie poznatky. Na jednej strane sa začala zvyšovať odolnosť spoločenstva ako takého, ale na druhej strane sa začali vytvárať slabé miesta tohto systému.

Odstraňovaním nedostatkov sa začal človek zdokonaľovať a získavať nové schopnosti. Na základe rôznych, v tej dobe ešte empirických poznatkov začal tvoriť systém opatrení vedúcich k odstraňovaniu hendikepu. V začiatkoch dejín to boli úlohy vedúce k zjednodušeniu spôsobu získavania potravy, neskôr k nim pribudli úlohy vlastnej, ale aj kolektívnej ochrany voči nepriaznivým vplyvom okolia, divou zverou alebo inými spoločenstvami.

Obdobie ranného úsvitu dejín je možné z hľadiska zdrojov potenciálneho ohrozenia považovať za obdobie výskytu dvoch skupín faktorov, a to:

- **prírodný faktor**, ktorý tvoril najväčšie množstvo potenciálneho ohrozenia a bol zastúpený nie len samotnou neživou prírodou, ale aj rôznymi živočíšnymi druhmi;
- **ľudský faktor**, ktorý bol zastúpený len v minimálnej miere.

3 STAROVEK

Starovek bol poznačený vytváraním prvých vyšších spoločenských štruktúr na rodovom, neskôr na teritoriálnom princípe. Začali vznikať prvé osady, mestá, mestské štáty, ale aj veľké a bohaté ríše. Základným problémom bolo zabezpečenie dostatku potravy, preto začali prvé sídla vznikať blízko životodarných vodných zdrojov a riek. Tieto síce prinášali potrebné látky zabezpečujúce bohatú úrodu, ale súčasne prinášali aj skazu v podobe rozsiahlych záplav, ktoré ničili príbytky a hospodárstvo. Výsledkom bolo realizovanie komplikovanejších opatrení, ako budovanie zavlažovacích kanálov, ktoré na jednej strane zabezpečovali dostatok vlahy pre čoraz väčšie plochy polí a na druhej strane umožnili budovať obydlia v dostatočnej vzdialenosti mimo dosahu záplav.

Nie všetky regióny však boli rovnocenné. Niektoré boli úrodnejšie, iné zase menej, pretože museli odolávať iným druhom nástrah života. Začala vznikať nerovnosť medzi jednotlivými osídlenými územiami a vznikla potreba výmeny tovarov medzi nimi. Nastal ďalší problém, riešením ktorého došlo k vzniku rôznych druhov prepravy, vrátane vynájdenia kola ako prostriedku umožňujúceho jednoduchšiu prepravu väčšieho množstva tovaru.

Nie všetkým spoločenstvám však bolo dopriate to, čo ostatným a preto hľadali spôsob, ako sa dostať k výhodnejším prírodným zdrojom alebo priamo ku zdrojom tých druhých, čím by si zabezpečili uspokojenie svojich vlastných potrieb. Výsledkom boli prvé konflikty medzi jednotlivými územiaми. Nie vždy osada oplývala dostatkom silných a v boji skúsených mužov, preto osadníci hľadali rôzne iné spôsoby ochrany. Následkom toho začali vznikať prvé stavby chrániace osídlenia nie len pred nájazdmi iných spoločenstiev, ale aj pred divokou zverou a objavili sa prvé palisády a priekopy.

V dobe vrcholného staroveku vznikali rôzne druhy vedy, rôzne technické odvetvia ľudskej činnosti, akými sú metalurgia, ťažobný priemysel, nové výrobné a spracovateľské technológie, ktoré priviedli do ľudskej spoločnosti na jednej strane pomoc pri uľahčení činnosti, ale na druhej strane boli príčinou vzniku nových druhov ohrozenia.

Obdobie staroveku sa z hľadiska zdrojov potenciálneho ohrozenia rozšírilo už na tri skupiny faktorov, a to:

- **prírodný faktor**, ktorý oproti rannému obdobiu dejín tvoril menšie množstvo potenciálneho ohrozenia zo strany prírodných živlov, či iných živočíšnych druhov;
- **ľudský faktor**, ktorý bol v porovnaní s predchádzajúcou etapou dejín zastúpený vo vyššej miere;
- **technický, technologický faktor**, ktorý ale ešte nepredstavoval veľký zdroj ohrozenia.

4 STREDOVEK

Začiatok stredoveku odštartoval rozpad Rímskej ríše, ktorá počas svojho rozmachu kontrolovala rozsiahle územia v Európe, Ázii a Afrike. Tieto územia predstavovali väčšinu dovedy známeho sveta. Po rozpade impéria došlo k jeho rozkladu na množstvo malých štátnych útvarov rôzneho charakteru. Tým sa otvorilo pole pôsobnosti pre menšie národy, ktoré dovedy boli v područí Rímskej ríše alebo boli jej mocou udržiavané v úzadí.

Ranný stredovek poznačila rozsiahla migrácia veľkých skupín národov, čo viedlo ku mnohým konfliktom. Ďalším faktom bola kristianizácia obyvateľstva Európy a neskôr vznik Islamu, ktoré sami o sebe vyvolali veľké množstvo konfliktov nie len v Európe, ale aj mimo nej (križiacke výpravy). Došlo k výraznej sekularizácii samotnej spoločnosti na spoločenské vrstvy. Najvýznamnejším vplyvom bolo vedenie dobyvačných vojen, začiatok používania strelného prachu.

Všeobecná vzdelanosť a niektoré priemyselné odvetvia ustúpili do úzadia, ale niektoré odvetvia naopak vystúpili do popredia. Bolo to obdobie poznačené rozvojom hlavne kovospracujúceho a ťažobného priemyslu, ku ktorým neskôr pribudol priemysel chemický. Tieto skutočnosti si vyžadovali nie len ochranu teritória, ale hlavne ochranu dôležitých technologických centier pred silami potenciálneho protivníka.

To viedlo k budovaniu čoraz dokonalejších hradov a pevností, ktoré mali v prvom rade chrániť majetok bohatých osôb a materiálne zdroje potrebné pre vedenie

vojny. Ochrana obyčajných ľudí ustupovala do úzadia. Tento stav vyvolával vysokú mieru nespokojnosti a preto vznikali na rozsiahlych územiach povstania a vzbury.

Krízové javy v období stredoveku je možné zaradiť do troch skupín zdrojov potenciálneho ohrozenia, a to:

- **prírodný faktor**, ktorý začal pomaličky strácať na svojej intenzite, pretože skupina ohrození bola predstavovaná viac menej už len prírodnými živlami, ale následkom migrácie populácie dochádzalo k zavlečeniu nových chorôb na územia, kde sa predtým vôbec nevyskytovali;
- **ľudský faktor**, ktorý začal naberať na svojom vplyve, pretože trvalo obývané územia sa začali rozširovať a vzdialenosti medzi jednotlivými spoločenstvami skracovať, čím dochádzalo k ich vzájomnému miešaniu, na základe čoho začali vznikať rozsiahle vojnové konflikty a dobyvačné vojny;
- **technický, technologický faktor**, ktorý odrážal úroveň technického pokroku, ale v tomto období ešte nepredstavoval veľký zdroj potenciálneho ohrozenia.

5 NOVOVEK

Začiatok novoveku bol poznačený množstvom krutostí medzi jednotlivými skupinami v spoločnosti. Na počiatku celého stál rozmach Osmanskej ríše na Európsky kontinent, ale aj objavenie Nového sveta a s ním spojené udalosti.

Ďalej sa prehlbovala sekularizácia spoločnosti nie len na spoločenské vrstvy, ale aj na rôzne náboženské spoločenstvá, čo následne viedlo k rozsiahlym ozbrojeným konfliktom.

Svoju úlohu zohralo aj šírenie nákazlivých chorôb, ktoré svojim rozsahom zasiahli celú Európu, kedy následkom napríklad morovej epidémie zahynula takmer polovica populácie. Choroby v podobe pravých kiahní boli už na počiatku dobývania amerického kontinentu použité ako biologické zbrane.

Rozvoj vzdelanosti v dobe renesancie priniesol rozvoj nie len prírodných vied, ale aj výroby a neskôr priemyslu hlavne v krajinách západnej Európy. Prudký rozvoj industrializácie na počiatku 19. storočia priniesol nové druhy ohrozenia bezpečnosti. V prvopočiatku boli zapríčinené z dôvodu nízkej úrovne vyspelosti techniky a neskôr z dôvodu rozšírenia výroby. Rozvoj technologickej vyspelosti priniesol nové možnosti vytvárania prostriedkov pre ovládnutie prírodných živlov, ktoré dovtedy ohrozovali obyvateľstvo, ale na druhej strane umožnil zdokonaľiť aj prostriedky zamerané proti iným spoločenským skupinám.

Na základe toho došlo koncom 19. storočia k zmene vedenia bojovej činnosti vojskami na bojisku, ktoré vzhľadom na zavádzanie modernej techniky do bojovej činnosti vyžadovalo stále rozsiahlejšiu logistickú podporu. Vyzbrojenie a vystrojenie vojsk si začalo vyžadovať plánovanie, ktoré je možné považovať za plánovité pripravovanie sa na najzávažnejší krízový jav - vojnu.

Počas 1. svetovej vojny vplyvom zavádzania bojovej techniky a rozsiahlej logistiky bojujúcich strán došlo čiastočne k zániku rozdielov medzi bojujúcimi jednotkami a civilným obyvateľstvom a počas 2. svetovej vojny tento rozdiel už zanikol úplne.

Potenciálne zdroje ohrozenia je v tomto období možné zaradiť do troch skupín, a to:

- **prírodný faktor**, ktorý naďalej strácal na svojej dominancii, pretože nové technológie umožnili spoločnosti ovládať prírodné zdroje;
- **ľudský faktor**, ktorý sa počas celého novoveku prejavil hlavne ako dôsledok nerovnosti jednotlivých skupín v spoločnosti a zaujal dominantné postavenie;
- **technický, technologický faktor** nabral na začiatku novoveku na svojej intenzite a zaujal spolu s ľudským faktorom dominantné postavenie.

6 SÚČASNOSŤ

Krízový manažment v súčasnej podobe sa objavil už na počiatku 20. storočia, ale najväčší rozmach zaznamenal až po 2. svetovej vojne. Koncom 40-tych a počas 50-tych rokov bol krízový manažment zastúpený hlavne ako plánovanie a riadenie obnovy vojnou zničenej ekonomiky a hospodárstva, čo bolo prioritou skoro všetkých krajín Európy. Neskôr, v 60-tych rokoch, mal na jeho vývoj najpodstatnejší vplyv rýchly rozvoj logiky, metód operačnej analýzy a ďalších odvetví vedy, ktoré sa podieľajú na skúmaní jednotlivých krízových javov.

V povojnovom období nastal prudký rozvoj širokého spektra technológií, kam je možné zaradiť ovládnutie jadrovej energie, rozvoj priemyslu, dopravy a v neposlednej rade aj výpočtovej techniky. Všetky tieto výdobytky modernej doby umožnili veľký rozmach priemyslu a dali vzniknúť širokej škále ďalších technológií slúžiacich v prospech ľudstva. Na druhej strane však vytvorili priestor na ich použitie nie len ako účinných prostriedkov pre rozvoj, ale aj deštrukciu rôznych systémov.

Dôležitým faktorom je tiež skutočnosť, že v súčasnej dobe človek ovláda komplikované technológie, ktoré v prípade ich zlyhania môžu spôsobiť rozsiahlu katastrofu. Ide hlavne o jadrové technológie alebo chemický priemysel.

Potenciálne zdroje ohrozenia v súčasnosti je možné rozdeliť do troch základných skupín, a to:

- **prírodný faktor**, ktorý navonok stratil svoju dominanciu, pretože nové technológie umožňujú ovládnuť prevažné množstvo prírodných zdrojov ohrozenia, ale na druhej strane dochádza k poškodzovaniu prírody ako sekundárny vplyv samotnej civilizácie;
- **ľudský faktor**, ktorý sprevádza ľudstvo od počiatku jeho dejín ako dôsledok nerovnosti jednotlivých skupín, čoho dôsledkom boli, sú, aj budú vojnové konflikty;
- **technický, technologický faktor**, ktorý nabral na začiatku novoveku na svojej intenzite, ale vplyvom stále dokonalejších technických a technologických riešení dochádza k zabezpečeniu maximálnej možnej miery kontroly, napriek tomu je pravdepodobnosť vzniku krízového javu veľmi vysoká, lebo aj tú najdokonalejšiu techniku, či technologické procesy konštruuje, buduje a ovláda človek.

ZÁVER

Krízový manažment je vo svojej podstate riadenie procesu eliminácie krízových javov. Jeho úlohou nie je len realizovať odstraňovanie následkov krízových javov, či riadiť ich priebeh, ale v prvom rade odhaľovať a následne aj odstraňovať príčiny ich vzniku. Jeho podstata poukazuje na skutočnosť, že riadenie krízových situácií nie je vlastné len človeku ako takému, ale všetkým systémom, ktoré sa dokážu akýmkoľvek spôsobom vyvíjať. História potvrdzuje, že spôsob a úroveň riešenia krízových javov sa vyvíja spolu s ľudskou spoločnosťou a v plnej miere odzrkadľuje úroveň jej vyspelosti a napredovania.

LITERATÚRA

- [1] KLÍR, R.: Historický vývoj krízového manažmentu. In: Záverečný projekt z predmetu Inžinierska pedagogika: Návrh učebného textu. Košice: Technická univerzita v Košiciach, 2010
- [2] ŠALING, S., IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M., MANÍKOVÁ, Z.: Veľký slovník cudzích slov, Tretie, revidované a doplnené vydanie; Vydavateľstvo SAMO; 2003; Prešov, ISBN: 978-80-89123-07-0
- [3] ŠIMÁK L. Krízový manažment vo verejnej správe, Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta špeciálneho inžinierstva, Detašované pracovisko Košice; Tretie upravené vydanie; Košice 2004; ISBN: 80-88829-13-5

Článok recenzoval:
doc. Ing. Bohuš Leitner, PhD.